

УДК 340/12

М. І. Крочук

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА

Постановка проблеми: Конституція України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Виходячи з філософського тлумачення людини як найвищої цінності суспільства, необхідно сприяти їй для активної реалізації своїх здібностей і талантів, відштовхуючись від подвійної природи людини: біологічної та соціальної. Основним завданням правової держави є захист прав і свобод людини — як жінки, так і чоловіка. Демократизація суспільства неодмінно наділена гендерною складовою.

Проблема рівності жінок і чоловіків у сучасній державі й суспільстві — особлива проблема. На сьогодні вона розглядається в наукових студіях у сфері права, історії, економіки, соціології та ін. як проблема гендерної рівності.

Побудова демократичного суспільства зазвичай супроводжується трансформацією суспільних відносин до гендерної рівності на умовах гендерного паритету. Громадянське суспільство має створити та гарантувати середовище для розвитку гендерних суспільних відносин, в якому права людини розглядаються як основоположні та реалізуються на практиці.

Принцип гендерної рівності потребує комплексного наукового підходу та детального аналізу, визначення вживаної термінології та чіткого окреслення проблематики, оскільки у сучасних умовах виступає категорією якісної свідомості, утверджуючи нові моделі відносин у суспільстві, що сприяють прискоренню його модернізації та посиленню демократично-орієнтованих модифікацій.

Мета статті: висвітлити теоретичні проблеми, пов'язані із визначенням категорії «гендерна рівність», за допомогою аналізу понять «гендер» та «рівність»; охарактеризувати структурні компоненти поняття «гендерна рівність»; дослідити гендерну складову демократичних перетворень суспільства.

Стан дослідження: деякі проблеми теми наукової статті знайшли своє відображення у працях Н. Грицяк, В. Кравець, О. Кулачек, Н. Лавриненко, І. Лаврінчук, К. Левченко, Л. Лобанова, Е. Лібанова, А. Олійник, М. Орлик, А. Пашко, С. Станік, Л. Стефаненко, Т. Мельник, З. Мільченко, З. Ромовська, О. Руднева, Т. Фулей, В. Хамітов, С. Хрисанова, Т. Шамраєнко та ін.

Виклад основного матеріалу. Зовсім недавно поняття «гендер» почало активно освоюватися філософією, соціологією, політичними й правовими інститутами і вже було підхоплене мас-медіа. Багато вітчизняних та російських дослідників неодноразово відзначали немилозвучність калькованого терміна «гендер», однак дотепер прийнятного еквіваленту ні в українській, ні в російській мові не виявлено. Ця відсутність сама по собі заслуговує окремого дослідження. Неперекладність якого-небудь слова, як правило, свідчить про індиферентність даної мови до тієї специфічної відмінності, яку відображає «екзотичний» термін [1, с. 71].

В сучасній науковій площині зустрічаються такі тлумачення категорії «гендер»:

– певний соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в усіх сферах життєдіяльності — освіті, професійної діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці, і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства [2, с. 8];

– специфічний набір культурних характеристик, які визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків та взаємовідносини між ними. Гендер, таким чином, стосується не просто жінок або чоловіків, а відносин між ними, та способу соціального конструювання цих відносин, тобто того, як суспільство «будує» ці відносини і взаємодію статей у соціумі [3, с. 71];

– феномен, який особистість постійно створює своїми вчинками і поведінкою [4, с. 13];

– змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що, насамперед, визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі [5, с. 11];

– своєрідний результат соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності [6, с. 37];

– стійка й водночас мінлива система взаємовідносин і взаємодій, що відповідає певному рівню культури суспільства й створює фундаментальну складову соціальних зв'язків, це один з основних компонентів стратифікації суспільства та ієрархізації владних структур [7, с. 10].

У сучасних соціальних та гуманітарних дослідженнях гендер немає єдиного універсального визначення, як вкрай складний феномен гендер являє собою сукупність та переплетення взаємовідносин і процесів у соціальному житті.

Рівність є тим європейським стандартом, за допомогою якого вимірюється розвиток людини і суспільства: загальний принцип рівності являє собою принцип демократичної побудови суспільства. Волевиявлення ж обох статей як жінок, так і чоловіків, щодо їхніх можливостей і прав, правових принципів, розбудови суспільних та державних структур є нормою для цивілізованої держави.

В «Сучасному філософському словнику» за редакцією В. Кемерова рівність визначається як «поняття, що виражає відношення до взаємозамінності за визначеним критерієм» [8, с. 576]. Словник із філософії права характеризує рівність як формальний принцип соціальних взаємовідносин, який відповідає критеріям розподільчої, зрівнюючої і відплатної справедливості та має соціальний, політичний, морально-етичний та правовий зміст [9, с. 294]. На думку В. Нерсесянца, ідея права — це історія прогресуючої еволюції змісту, обсягу, масштабу і міри формальної (правової) рівності при збереженні самого цього принципу як принципу права взагалі. Різним етапам історичного розвитку свободи і права в людських відносинах притаманні свій масштаб і своя міра свободи, своє коло суб'єктів і відносин свободи і права, інакше кажучи — свій зміст

принципу формальної (правової) рівності [10, с. 8]. Таким чином, можна зробити висновок, що в будь-якому реальному історичному контексті немає такого єдиного поняття рівності, котре б охопило всю предметну чи понятійну сферу.

Категорія рівності у правовій площині передбачає рівну міру прав і обов'язків у всіх громадян, однаковий для усіх простір соціальної свободи. Поняття правової рівності містить також однаковий ступінь відповідальності осіб перед законом, що виключає їхні фактичні відмінності в соціальному стані, матеріальному стані тощо. Принцип формально-юридичної рівності виключає будь-які не обумовлені законом переваги, прерогативи, привілеї учасників правових конфліктів та судових розглядів [11, с. 295].

Гендерна рівність порівняно недавно розглядається як структурна компонента усеосяжного принципу рівності громадян і не може бути виключена із загального процесу розвитку суспільства. Рівність за ознакою статі є відмінною від інших структурних елементів принципу юридичної рівності, а саме, рівності незалежно від віку, національності, раси, хоча й заснована на природно-правовій концепції.

У науковій літературі можна зустріти різні підходи щодо розуміння гендерної рівності. Відповідно до словника-довідника «Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи», гендерна рівність розглядається як процес справедливого ставлення до жінок і чоловіків, тобто — це рівні права та рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку; отримання рівних винагород за результатами участі [12, с. 15].

Гендерна рівність на думку Фулей Т. І. означає рівну присутність, наділення владою і участь обидвох статей в усіх сферах суспільного і приватного життя. Гендерна рівність не стосується лише жінок, вона не пропагує виключно жіночі права, вона стосується в рівній мірі чоловіків й жінок та відносин між ними [13, с. 22].

Щодо визначення поняття гендерної рівності українські науковці з гендерної проблематики в системі державної політики формулюють його як «рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі у національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі» [14, с. 11].

Науковець Наталія Грицяк пропонує розглядати гендерну рівність за допомогою чотирьох вимірів, які лежать в основі напрямів розвитку державної гендерної політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Перший — це права людини як універсальний стандарт політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод для жінок і чоловіків. Другий вимір гендерної рівності — це права людини як права жінок. Права людини — жінки й дівчинки — це філософія заперечення стандарту «рівності» без урахування гендерних відмінностей і, крім цього, заперечення стандарту «чоловічого» як універсального. Тобто права людини — жінки й дівчинки — це визнання специфіки (або відмінності) статі, що лежить в основі

всього комплексу прав людини. Третій вимір гендерної рівності — рівність свобод, прав та обов'язків — це основні елементи конституційного статусу громадянина. Ці елементи дуже показові. Вони є мірилом, виміром стандарту рівності в Конституції і законодавстві. Рівність як самостійна категорія не мала б прикладного значення, якби не існувало точки дотику із свободою — квінт-есенцією прав людини, — свободою свого «я» незалежно від статі. Рівність обов'язків невід'ємна частина конституційного права. Обов'язок визначається через необхідність поваги до прав людини, до її ролі в суспільстві. Обов'язки — це та сфера, яка відображає розподіл суспільних ролей між жінками й чоловіками. Четвертий вимір гендерної рівності — рівні можливості — основний елемент гендерної (і не тільки гендерної) рівності. Він відображає адекватність, ступінь реалізації і ступінь гарантованості стандарту рівності, що міститься в Конституції та законодавстві [1, с. 325–333].

В українському правознавстві набуває розвитку філософське бачення права, що перебуває у нерозривному зв'язку з такими цінностями, як свобода, рівність, справедливість. Право, як природне, так і юридичне, спрямоване на людину. Гендерна рівність належить до фундаментальних засад прав особи. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, у тому числі принципу гендерної рівності. Таким чином, норми всіх без винятку галузей права мають певний гендерний вимір. На нашу думку, категорія гендерної рівності у філософсько-правовій площині охоплює такі структурні компоненти:

- ✓ рівність прав — це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя;
- ✓ рівність можливостей — забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження;
- ✓ забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей;
- ✓ «гендерна симетрія» — стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці;
- ✓ «гендерна мобільність» — здійснення дій, спрямованих на вирівнювання соціального статусу людини, не погіршуючи при цьому чинного становища жінок і чоловіків;
- ✓ «гендерна адекватність» — забезпечення адекватного ставлення суспільства до природних особливостей чоловіка і жінки.

Висновки. «Гендер» сьогодні не має остаточного і однозначного визначення, і це не недолік або проблема, а, скоріше, особливість самого поняття. Принцип рівності розглядається як важлива умова існування правової держави, як одна із основоположних конституційних вимог. Гендерна рівність, виступаючи складовою загального принципу рівності, є однією з ознак правової держави. Держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених як національним, так і міжнародним законодавством. Громадянське суспільство і правова держава — дві невід'ємні складові сучасної держави, а в нашому суспільстві склався стереотип, що питання гендера стосується виключно жінок,

насправді ж проблеми гендерної рівності не можна вичленити. На сьогодні права жінки не враховано повною мірою в загальній концепції прав особи, яка орієнтована на чоловічий стандарт; проблематика ж спеціальних прав чоловіка, що враховувала б його особливі потреби, взагалі не розроблена. Гендерний підхід передбачає формування системи прав і свобод та механізмів їх реалізації у такий спосіб, щоб вони були рівною мірою доступні і жінці, і чоловіку.

На жаль, сучасному українському суспільству притаманна ідеологія того, що гендерна рівність пропагує відступ від моральних законів, спотворюючи інститут материнства, батьківства. Натомість гендерна рівність є вагомим цінністю для об'єктивного права, а також способом досягнення справжньої гармонії та забезпечення й розвитку прав людини.

Література

1. Грицяк Н. В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 384 с.
2. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти соціальної політики в Україні. — Умань: СПД Сочинський, 2008. — 252 с.
3. Клещина И. С. Психология гендерных отношений: Теория и практика / И. С. Клещина. — СПб.: Алетейя, 2004. — 408 с. — (Серия «Гендерные исследования»).
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. — Тернопіль : Джура, 2003. — 416 с.
5. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. — К.: «К. І. С.», 2004. — 536 с.
6. Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). — К.: ПЦ «Фоліант», 2003. — 80 с.
7. Кулачек О. І. Гендерна паритетність у державному управлінні: становлення та тенденції розвитку в Україні: Автореф. дис. ... канд. наук з держ. управ. за спец. 25.00.01 — теорія та історія держ. упр. — К.: Вид-во УАДУ, 2003. — 20 с.
8. Современный философский словарь; Под общей ред. В. Е. Кемерова. — М.: Академический Проект, 2004. — 864 с.
9. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: Словник. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 408 с.
10. Нерсесянц В. С. Юриспруденція. Введение в курс общей теории права и государства. — М.: Норма, 2002. — 288 с.
11. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: Словник. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 408 с.
12. Лазар І. Г. Гендерна політика: поняття, визначення, управлінські підходи: словник-довідник. — Львів: Ліга-Прес, 2005. — 142 с.
13. Фулей Т. І. Основи гендерної рівності: навчально-методичний посібник для суддів. — К.: Тютюкін, 2010. — 240 с.
14. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України. — К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. — 128 с.

Анотація

Крочук М. І. Гендерна рівність як фундаментальний принцип права. — Стаття.

У статті висвітлюються теоретичні проблеми, пов'язані із визначенням категорії «гендерна рівність» за допомогою аналізу понять «гендер» та «рівність», характеризуються структурні компоненти поняття «гендерна рівність». Досліджується гендерна складова демократичних перетворень суспільства та цінність гендерної рівності для права в цілому.

Ключові слова: гендер, рівність, гендерна рівність, гендерна симетрія, гендерна мобільність, гендерна адекватність.

Аннотация

Крочук М. И. Гендерное равенство как фундаментальный принцип права. — Статья.

В статье выясняются теоретические проблемы, связанные с определением категории «гендерное равенство», с помощью анализа понятий «гендер» и «равенство», характеризуются структурные компоненты понятия «гендерное равенство». Исследуется гендерная составляющая демократических преобразований общества и ценность гендерного равенства для права в целом.

Ключевые слова: гендер, равенство, гендерное равенство, гендерная симметрия, гендерная мобильность, гендерная адекватность.

Summary

Krochuk M. Gender equality as fundamental principle of law. — Article.

In the article theoretical problems connected with determination of category «gender equality» by analysis «gender» and equality concepts are considered, structural components of «gender equality» concept is characterized. Gender constituent of democratic transformation of society and the gender equality value for law in general are investigated.

Keywords: gender, equality, gender equality, gender's symmetry, gender's mobility, gender's adequacy.

УДК 340.15(71):(314.72+342.71)

А. М. Василенко

ИСТОРИКО-ПРАВОВА ГЕНЕЗА ІМІГРАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСТВА В КАНАДІ

Канада — особлива багатоетнічна країна зі специфікою як своєї історії, так й низкою соціально-правових тенденцій [1–3]. Будучи приналежною до категорії «імігрантських країн», Канада характеризується різноманітністю і перманентним впливом різномірних етнічних груп з відповідною до них політикою натуралізації. Проблема імміграції і натуралізації присвячена досить значна кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, оскільки ця проблема є вкрай актуальною. Наприклад, серед праць вітчизняних авторів можна виділити роботи таких дослідників, як П. Карташов, М. Толстанов, які, аналізуючи міграційні процеси, спробували з'ясувати їх економічні та політичні причини і наслідки (див. [4]). Серед проблем імміграції важливе значення займає проблема нелегальної імміграції. Цій проблемі присвятила свої праці вітчизняна дослідниця-юрист імміграційних процесів І. Серова, яка, визнаючи всю важливість проблеми, наголошує на тому, що ця проблема на сьогодні набула нових масштабів і є серйозною загрозою світовій спільноті. Тому нагальною потребою сучасного світового співтовариства є співпраця усіх країн — суб'єктів міжнародних відносин в узгодженні їх міграційних інтересів та особливостей шляхом вироблення міжнародних норм щодо проблеми нелегальної міграції [5]. Однак саме в Канаді ще з початку минулого століття на формування законодавства з імміграції та громадянства безпосередньо впливала політика денатуралізації і депортації, яка проявилася в канадських реаліях того часу. В той же час звер-